

„Felhő felhőt gyúrva jajgat”

(AZ OROSZ IRODALOM MÁRTÍRIUMA)

2. Dosztojevszkij a veszthelyen

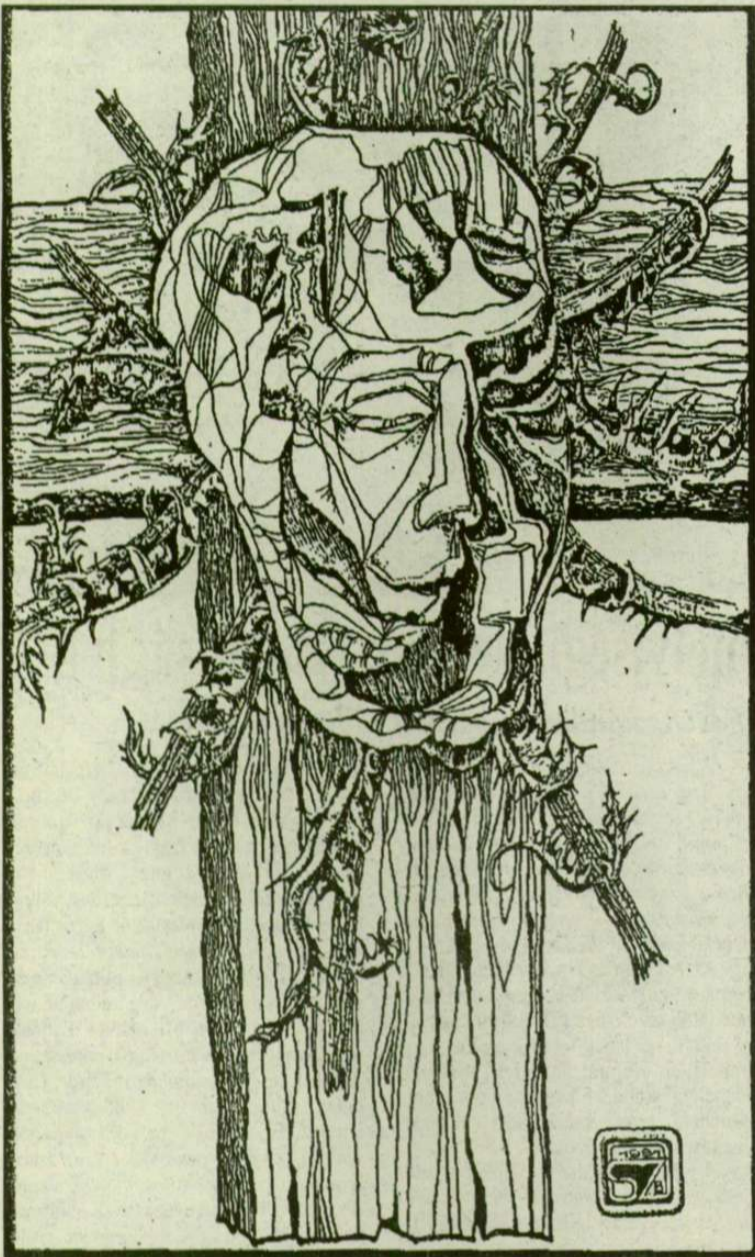
Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (1821–1881), a Bűn és bűnhődés, a Félkegyelmű, az Ördögök és a Karamazov testvérek írója a XIX. századi orosz próza – Tolsztoj mellett – legnagyobb alakja, s a mi századunk irodalmára talán még Tolsztojnál is nagyobb hatást gyakorolt. Műveiben a szentpétervári nyomorvedek tüdőbaj- és alkoholgyötörte figurái – a „megalázottak és megszorítottak” – kavarognak, közülük válnak ki az elkeseredésükben Isten-től elforduló, magasztosnak hitt céljaik érdekében szörnyűségekre vete-medő értelmiségi hősök, akik – ha nem képesek megtisztulni, mint a Bűn és bűnhődés rablógyilkos diákja – a teljes tagadásba, a nihilizmus mocsarába süllyednek, mint az Ördögök Sztavroginja, aki merő szórakozásból mindenkit tönkretesz maga körül, még egy gyerek lány megerőszkolásától és öngyilkosságba kergetésétől sem riad vissza, hogy aztán végül maga is az önkéntes halálba meneküljön. Raszkolnyikov, Sztavrogin vagy Ivan Karamazov, akinek kételyeit egy primitív lakáj gyilkosságra való felszólításként értelmezi, ők mindannyian itt élnek köztünk, ők szervezték meg a táborokat és pusztultak el bennük, az ő öngigazolásuk rejlett a sztálini rém-

tekben – nem véletlen, hogy Dosztojevszkij a Szovjetunióban nagyon sokáig a tiltott vagy legalábbis nem ajánlott szerzők közé tartozott. (Trifonov első, ötvenes évekbeli regényének főiskoláisi elüldözik tanárukat, mert pozitívan értékelte Dosztojevszkij munkásságát, s az író nekik ad igazat.) Igaz, Dosztojevszkijnek élete végéig egyre erősödő pánszláv sovinizmusát, a pravoszláv vallás világmegváltó erejébe vetett vakhitét nem fogadhatjuk el (mi, nyugatabbra élők különösen), de egyes próféciái, például az összeesküvés-jellegű forradalmi mozgalmak veszélyességét illetően, igaznak bizonyultak az októberi forradalom után.

Ám a fiatal Dosztojevszkij maga is részt vett egy „összeesküvésben”. 1847 tavaszán látogatni kezdi a Petrasevszkij-kör pénteki összejöveteleit. Nem volt ez más, mint egy haladó szellemű értelmiségi társaság, melynek tagjai szenvedélyesen bírálták I. Miklós önkényuralmi rendszerét, de néhány tiltott kézirat olvasásán, terjesztésén kívül semmi törvénybe ütközőt nem tettek. Az európai forradalmaktól megrettent cár, az orosz történelem egyik legsötétebb, Sztálint megelőlegező alakja, mégis kemény leszámolásra készült. '49 tavaszán

letartóztatták a petrasevistákat, majd – nyolc hónapos huzavona után – december 22-én kivégezték őket a Szemjonovszkij téren, és felolvasták előttük a halálos ítéleteket. Dosztojevszkijt is halálra ítélték. Az első szerencsétleneket már a kivégzőoszlophoz kötötték, amikor – az aljas komédia betetőzéseként – megérkezett a cári kegyelem. Az író társaival együtt Szibériába kerül: az omszki erőd börtönébe – a „holtak házába” (így nevezi későbbi börtönregényében), s négyévi kényszermunka után még évekig közkonaként kell szolgálnia. Csak 1859 decemberében térhet vissza Szentpétervárra és kezdheti újra irodalmi pályafutását; ezután alkotja azokat a remekműveket, melyek nélkül szegényebb lenne a világirodalom, s amelyek megszületése egy ostoba zsarnok egyetlen intésén múlt. Ezért tartozik Dosztojevszkij is az orosz irodalom mártírjai közé – életben maradt ugyan, de a halálvárás percei egész későbbi munkásságát beárnyékolta. Elfogultságaira ez a sokk ad magyarázatot – de talán enélkül nem is lett volna olyan nagy mestere a végzetes szenvedélyek, végtelen jellemek ábrázolásának; nem vált volna a XX. század írójává.

BAKA ISTVÁN

SZEMAN BÉLA RAJZAI

A nyugalmazott (16.)

PODMANICZKY SZILÁRD

A tűzoltók nagy zajt csaptak a házam körül. Sikoltozást, káromkodást, üvöltözést sodort felém a délelőtti szél, megannyi torok riadtan feszült az ég felé. Összehúztam a szemem, hogy élesebben lássak el odáig, mert a hangzavar nem állt szoros összefüggésben a tűzoltók munkájával, nem szak- és vezényszavak ropkódtak, legalábbis tudtommal egyetlen szakma szótárához sem kapcsolódik pótolhatatlanul az, hogy bazd meg, a kurva életbe, rohadt dög, takarodj a picésába; most hirtelenjében ennyi jut eszembe. Megnéztem hát, mi történt, bár indulni, távozni készültem, mégis az ellenkező irányba szaporáztam. Nem akartam hinni a szememnek. Régi álom valóra vált. A macskáim a padláson, a patkányaim, nyúveim, és egyéb vendégmunkásaim a pincében egészen a perzselődés utolsó pillanatáig kitarítottak az égő házban, megvárták, amíg kellő közelségbe kerülnek a báméskodók meg tűz ellen viaskodó szakemberek, aztán valamelyik főmacska vagy főpatkány jelt adhatott, mert egyszerre rontottak ki a házból. A hatalmasra nőtt, izmos macskák a padlás aláhulló gerendáiról vetették magukat a tűzoltók nyakába, már ugrás közben kivájták a szemüket, aztán testükhöz képest pici szájukkal, benne az elszánt fogakkal letépték a nyakvédő gallért, s elcsippentették a nyaki ütőeret. A patkányok az ijedségtől földre hullott báméskodókra ugrottak, kitépték az üvöltő szájban hátra csúszó nyelvet. A kisebb rágcslók és nagyobb férgek a báméskodók háta mögé kerültek, a házam falánál záródó gyűrűt alkottak, s lassan közelítették áldozataik felé, míg közben a patkányok és macskák egyre kijeb rágták magukat.

Nem volt szívem megállítani a vérengzést, elvégre a tűzoltók későn érkeztek, tőlük aztán úgy odakozmálhattam volna valamelyik vastagabb falhoz, ahogy csak nem szégyenlek. A szomszédokat se akartam megmenteni, nem álltam velük beszélő viszonyban, ami ugyan így volt jó, de mégse nyerte el tetszésem, ahogy körbeállták a házamat, gyönyörködtek a katasztrófában, s mindennek tetéjébe szerintem abban reménykedtek, hogy majd megpillantják feketellő tetemet egy általam hössé vált tűzoltó keze között, amint súlyos léptekkel, kezében füstölő, gőzölgő testemmel a háztól kellő távolságra a fűre pakol, letépi a csizmanadrágom, a zsákíngemet, azt hiszi, hogy még élek, pumpálja a mellkasomat, és a szomszédok nem annyira az aggodalomtól, mint inkább, hogy lelküket tomasztassák a látványos tragédián, együtt izgulnak a mentőalakulattal. Na, belőlem ugyan nem esznek, nem csinálnak színházat az én kontómra, ezért aztán nem is füttyenttem az állataimnak, hogy hagyják abba, egy frázt, igya meg mindenki a saját levét. Nem vártam meg a vérengzés végét, meg a mentőt se, hogy megérkezzenek értem a hőköpenybe öltözött férfiak a lélegeztető készülékkel, a zenélő autójukkal, a merci kisbusszal, meg egyébként el sem tunék annál utálatosabbat képzelni, minthogy egy reggel a kórházi ágyon arra ébredjek, örök halálra kötelezve, hogy páran megmentették az életemet, és mikor bejön a nővér a seggén megvillanó üdvözlő lapnyi bugyiban, leemel rólam a takarót, benyúl a sliccemen, a pizsama sliccén, és mivel magatehetetlennek hisz, beledugja a farkamat a kacsába, én meg azért mert kopasz vagyok, még közel sem magatehetetlen, megdagad a hímtagom, és ott fekszem kitarva a farkamra szorult kacsával, a nővér meg csóválja a fejét, mégis dűnyögi, mint egy hülyének, hogy pisike-pisike, na ezt nem, ezt aztán nem. Inkább kapja meg mindenki az állataimat, még ha nem is kívánták közvetlenül a halálomat, de elég az, hogy a sok seggfej máshogy el sem tudta volna képzelni a folytatást, minthogy ottpusztolok, vagy nyolcvan százalékgig megrokkannok, de hagytam működni az állataimat. Szépen elindultam a dombról levezető utcán, hátam mögött a készülő legendával.

Kivégzésre várva

„Huszonhét éves egészséges és erős fiatalember volt, amikor így a halálra készült; jól emlékezett rá, hogy mialatt elbúcsúzott társaitól, az egyikől valami eléggé mellékes dolgot kérdezett, és nagy érdeklődéssel várta a feleletet. Aztán, mikor elbúcsúzott társaitól, elkövetkezett az a két perc, amelyet arra szánt, hogy magára gondoljon, előre tudta, mit fog gondolni: szerette volna minél hamarabb és minél világosabban elképzelni, hogy s mint lesz ezután: most még van és él, de három perc múlva már csak valami lesz, illetve valaki vagy valami – de ki és mi? És hol lesz? Elhatározta, hogy mindezt tisztázza két perc alatt! A közelben volt egy templom, és a szentegyház tornya, aranyozott teteje tündöklött a ragyogó napfényben. Emlékezett arra, hogy roppant makacsul nézte a tetőt, meg a róla visszaverődő, szikrázó napsugarakat; nem tudott elszakadni ezektől a sugaraktól: úgy tetszett, ezek a sugarak – az ő új természete, és három perc múlva valahogy egybeolvad velük... Borzalmas volt a bizonytalanság, meg az undorodás ettől az új valamitől, ami majd lesz, sőt mindjárt bekövetkezik... ez alatt az idő alatt semmi

sem volt számára súlyosabb, mint az állandó gondolat: 'Mi lenne, ha nem halnék meg? Mi lenne, ha visszanyerném az életet?! Micsoda végtelenség?! És ez mind az enyém lenne! Akkor minden percet örökkévalósággá változtatnék, nem vesztegetnék el semmit, minden percet számon tartanék, és nem fecselelnék el hiába!' – Ez a gondolat végül olyan dühvé fajult benne, hogy azt szerette volna, ha minél hamarabb föbe lövik.”

(Dosztojevszkij: A félkegyelmű)

„A mellettem álló rámutatott egy gyékénnyel letakart szekérre. 'A koporsók' – súgta... Aztán, emlékszem, még kettőt közülünk odakötöztek a cölöpökhöz... Akkor már nyugodtan néztem mindezt... Tompán, igen tompultan gondoltam az elkerülhetetlen végre... Azt is tompultan vettem tudomásul, hogy a halálos ítéletet nem hajtják végre... Nem éreztem örömet, boldogságot, hogy visszatérek az életbe... Körülöttem lármáztak, kiabáltak... Nekem pedig olyan mindegy volt, én már átéltem a legborzalmasabbat! Igen, igen, a legborzalmasabbat! A szerencsétlen Grigorjev megőrült...”

(Dosztojevszkij szavai Ljotkova-Szultanova emlékezésében)

